

CÂU CHUYỆN VỀ RÁC

TỪ VẬT THỂ ĐẾN PHI VẬT THỂ, KHẢ TỬ ĐẾN BẤT TỬ

TS. NGÔ TỰ LẬP

Rác là một sản phẩm nhân tạo. Trong tự nhiên, không có rác, bởi vì trong tự nhiên ngự trị một sự hài hòa tuyệt đối. Trong tự nhiên, các loài sống dựa vào nhau, thức ăn của loài này là sự chuẩn bị thức ăn cho loài khác và cái chết là sự khởi đầu cho sự sống. Con bò rừng kia chết đi trở thành thức ăn cho côn trùng và các loài vi sinh vật, rồi thành thức ăn cho cây cối. Cuối cùng, cây cối lại trở thành thức ăn cho những loài động vật khác. Như vậy, trong tự nhiên là không có rác. Vì thế, rác là một sản phẩm đặc thù của con người.

Rác là gì? Chúng ta không có định nghĩa chặt chẽ thế nào là rác. Theo quan niệm thông thường, rác là những thứ mà con người không còn muốn sử dụng. Có một điểm cần làm

rõ ở đây: rác không nhất thiết phải là những thứ có hại hay vô dụng. Giống như cỏ là tên gọi của mọi loài cây nhỏ mà chúng ta không muốn có trong vườn, rác là tất cả những gì chúng ta không cần hoặc không còn muốn dùng, cho dù nó vẫn còn nguyên công dụng, cho dù nó có thể vẫn rất cần cho người khác. Tóm lại, rác là một khái niệm mang tính xã hội: Rác xuất hiện khi và chỉ khi con người xuất hiện. Có thể nói không quá lời rằng lịch sử văn minh nhân loại cũng là lịch sử của rác - từ rác vật thể đến rác phi vật thể, từ rác khả tử đến rác bất tử.

Thoạt đầu, các loại rác mà con người tạo ra đều là rác vật thể, có nguồn gốc tự nhiên và đều có khả năng phân hủy. Đó là thức ăn thừa, quần

áo bằng vỏ cây và da thú, những dụng cụ bằng gỗ, đá và kim loại – tất cả đều khả tử. Về sau, con người chế ra những thứ chưa từng có trong tự nhiên, như chum vại, thủy tinh và các đồ sành sứ. Khi không còn được sử dụng, những đồ vật ấy hóa thành rác và tồn tại lâu dài. Nhưng nhìn chung, chúng không độc hại và có số lượng hạn chế. Cùng với sự phát triển của nhân loại, đặc biệt nhờ sản xuất công nghiệp, con người sản xuất ra ngày càng nhiều đồ vật, cũng tức là ngày càng nhiều loại rác. Điều đáng nói là rác không chỉ ngày càng nhiều, mà còn ngày càng độc hại và ngày càng khó bị phân hủy. Có những loại rác phải hàng trăm năm mới phân hủy được, như rác nhựa, kim loại và hóa chất. Có những loại rác hàng nghìn

năm vẫn chưa phân hủy hết như rác nguyên tử. Đó là rác bất tử.

Bên cạnh các loại rác vật thể, còn có rác phi vật thể. Cũng giống như rác vật thể, rác phi vật thể là những sản phẩm do con người tạo ra nhưng họ không cần nữa hoặc không còn muốn sử dụng nữa.

Như chúng tôi đã viết trong nhiều dịp khác, bản chất của trí tuệ con người là năng lực hình thành trong trí óc những mối quan hệ trừu tượng liên kết các sự kiện rời rạc. Những mối liên hệ trừu tượng ấy chính cái mà chúng ta vẫn gọi là logic hay đơn giản hơn là những câu chuyện. Một tên gọi khác của những mối liên hệ trừu tượng này là kiến thức. Những câu chuyện về quá trình lao động và kiếm sống là kiến thức chuyên ngành. Những câu chuyện về sự hình thành và vận động của vũ trụ là tôn giáo và khoa học. Những câu chuyện về quá khứ là lịch sử. Những câu chuyện về cách cảm nhận thế giới là nghệ thuật. Và có những câu chuyện rất lớn, những câu chuyện mà các nhà triết học Hậu hiện đại gọi là đại tự sự,

điều chỉnh mọi suy nghĩ, lời nói và hành vi của chúng ta, liên kết chúng ta thành cộng đồng.

Trong giai đoạn bình minh của lịch sử nhân loại, các câu chuyện được truyền miệng từ thế hệ này đến thế hệ khác. Khi đó, chỉ có bản thân câu chuyện, tức là những mối liên hệ thiết yếu, và một số ít những thông tin, chi tiết quan trọng, mới được giữ lại, còn những thông tin, những chi tiết ít quan trọng sẽ bị rơi rụng đi. Lời nói gió bay – những chi tiết không quan trọng đó là rác thông tin khả tử.

Một bước ngoặt diễn ra khi con người chế ra chữ viết. Chữ viết giúp con người ghi lại không chỉ câu chuyện, mà cả những thông tin, chi tiết không quan trọng. Những thông tin, chi tiết không quan trọng ấy trở thành một loại rác phi vật thể tồn tại lâu dài, thậm chí là bất tử.

Một tác động tiêu cực của rác bất tử do chữ viết tạo ra là làm xói mòn trí tuệ của con người, bởi lẽ nó khiến con người ngày càng chìm ngập trong chi tiết mà lãng quên

câu chuyện. Thật đáng kinh ngạc, điều này đã được Socrates cảnh báo từ hai ngàn bốn trăm năm về trước. Trong tác phẩm Phaedrus của Plato, Socrate kể lại câu chuyện giữa vua Ai Cập Thamus và Theuth, vị thần thông thái, tác giả của rất nhiều sáng chế, như số học, hình học, thiên văn học và đặc biệt là chữ viết. Theuth đến thăm Thamus để giới thiệu những sáng chế của mình. Thamus cũng hào hứng bàn luận về các sáng chế của Theuth. Theuth đặc biệt phấn khích về chữ viết, vì tin rằng đó là một sáng chế tuyệt vời, sẽ giúp tăng cường trí nhớ cho dân Ai Cập, làm cho họ trở nên thông thái hơn. Nhưng Thamus đáp lại rằng vì là người phát minh ra chữ viết, Theuth đã dự đoán hoàn toàn sai lầm tác động của chữ viết. Thật ra, chữ viết sẽ làm xói mòn trí nhớ của những người biết chữ, bởi vì họ sẽ ý vào chữ viết mà không còn sử dụng trí nhớ, họ sẽ chỉ học được những gì bề ngoài chứ không phải là học sự minh triết đích thực. Vị vua Ai Cập nói: “Sáng chế của ngài sẽ khiến họ nghe nhiều thứ mà không học được gì thực sự, và họ sẽ tưởng rằng họ biết nhiều trong khi thật ra họ chẳng biết gì” (Your invention will enable them to hear many things without being properly taught, and they will imagine that they have come to know much while for the most part they will know nothing).

Lịch sử nhân loại đã chứng minh những cảnh báo của Socrates.

Sau chữ viết, sự phát minh ra máy in là bước ngoặt thứ hai. Sự phát triển nhanh chóng của ngành xuất bản là nhân tố khiến lượng rác phi vật thể bất tử tăng đột biến. Sách tạo điều kiện và là nơi để con người lưu giữ lại vô số rác thông tin – những thông tin không quan trọng và cả những thông tin độc hại. Tuy nhiên, cho đến gần đây, do chi phí sản xuất giấy và in ấn tương đối đắt đỏ, mặc dù tăng nhanh, lượng rác thông tin bất tử vẫn còn ít nhiều hạn chế và chúng chủ yếu nằm trong các thư viện mà không phải ai và không phải lúc nào cũng có thể tiếp cận.

Bước ngoặt thứ ba diễn ra với sự xuất

hiện của công nghệ số và cùng với nó là "ô nhiễm số". Hiện nay, khi nói về ô nhiễm số, hầu hết các báo chí mới chỉ đề cập đến vô số các thiết bị và phương tiện mà công nghệ thông tin và truyền thông mà thải ra sau khi sử dụng, như máy tính, máy chủ, các thiết bị phụ trợ và bảo mật, các thiết bị tiếp nhận và truyền dẫn... và sự tiêu tốn năng lượng vô cùng lớn và vẫn còn tiếp tục tăng lên. Nhưng ô nhiễm số còn, và chủ yếu, do bùng nổ rác thông tin. Thống kê cho thấy lượng thông tin mà nhân loại tạo ra trong hai năm gần đây vượt quá toàn bộ lượng thông tin mà toàn nhân loại đã tạo ra từ buổi bình minh của lịch sử. Nhưng sự tăng tốc mới chỉ bắt đầu. Khác với thông tin trong thời đại máy in, ngày nay, mọi thông tin có thể được nhân bản một cách vô hạn, với tốc độ ánh sáng và với giá thành gần như bằng không. Công nghệ số cũng xóa đi sự khác biệt giữa bản gốc và bản sao, nghĩa là thông tin được bảo tồn gần như tuyệt đối. Ngày nay, không chỉ có các cơ quan nhà nước, các công ty, các cơ quan truyền thông mới tạo ra rác thông tin. Công nghệ số cho phép hầu như tất cả mọi người tham gia vào việc tạo ra thông tin. Một người tham gia mạng xã hội, chẳng hạn, mỗi ngày có thể chụp hàng chục tấm ảnh, gửi hàng chục tin nhắn, viết hàng chục lời bình... Và rồi còn những video-clip, những bản thu thanh, những phim ngắn tự sản xuất... Tất cả những thông tin này có thể được chia sẻ hàng ngàn lượt, cho hàng ngàn, và thậm chí hàng triệu người. Tuyệt đại đa số các thông tin ấy đều trở thành rác, bởi lẽ chúng hầu như không cần cho ai, kể cả những người tạo ra chúng. Điều đáng sợ là chúng sẽ được lưu lại hầu như vĩnh viễn.

Nhưng mọi chuyện chưa kết thúc ở đây. Một nhân tố mới, đáng sợ hơn, rất có thể cũng là nhân tố tối hậu, đang hiện hình với tên gọi là Chuỗi khối (Blockchain). Với ý tưởng cốt lõi là tính chia sẻ và khả năng chống thay đổi dữ liệu, công nghệ Blockchain sẽ làm cho mọi thông tin trở thành bất tử, sẽ nhấn chìm toàn bộ thế giới vào một đại dương rác thông tin bất tử, cũng có nghĩa là thúc đẩy sự mất trí của nhân loại.

Trong cái biển rác thông tin mênh mông đang dâng cao ấy, chúng ta ngày càng chìm ngập trong các chi tiết, càng rời xa các câu chuyện, các logic. Đó là lí do vì sao nhiều bạn trẻ chỉ còn ưa thích những truyện tranh, cuốn sách và bài ca hơi hợt, ngày càng mất đi niềm vui thưởng thức những tác phẩm nghệ thuật và triết học sâu sắc. Sự phổ cập của mạng xã hội, với sự tiện lợi và tính ẩn danh, với nền tảng truyền thông nhanh chóng và gần như miễn phí, tạo điều kiện - và thậm chí thúc đẩy - những người tham gia trở thành những kẻ phát ngôn vô trách nhiệm, không cần dựa trên hệ quy chiếu đạo đức và thẩm mỹ nào. Chúng ta đang phải đối mặt với một thời đại khủng khiếp, khi rác thông tin bất tử và độc hại được sản xuất và lan truyền bởi những cá nhân ngày càng bị phi xã hội hóa. Mà sự suy giảm tính xã hội trong mỗi cá nhân cũng đồng nghĩa với sự suy giảm tính người.

Vì thế, theo chúng tôi, rác thông tin bất tử chính là hiểm họa lớn nhất đối với tương lai nhân loại.

